

"ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר": הרמב"ם על ריבוי המצוות

חנה כשר

בדברי חנניה בן גמליאל: "העושה מצוה אחת – על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו". רמז לכך ניתן למצוא בניסוחם של דברי הרמב"ם "ותישאר נפשו באותו מעשה", אשר משמעותם היא לשיטתו: "הוא זוכה [...] בעולם הבא". הדרישה כי המצווה האחת תיעשה "לשמה מאהבה" יוצרת זיקה מסוימת גם למשנתו של רבנו בחיי, בעל "חובות הלבבות", אשר קבע בהקדמתו לחיבורו כי: "תהיה מצווה אחת שקולה כנגד כמה מצוות לפי המטרה והכוונה". בין כך ובין כך, אין בדברים הללו כדי לפטור אדם מחובתו לקיים את כלל המצוות המוטלות עליו, אלא אך ורק להדגיש את כוחה של כל אחת ואחת מהן, ואת חשיבותה של הכוונה המתלווה אליה.

אחד ההבדלים העקרוניים בין תפיסת העולם הבא של ר' סעדיה גאון, כפי שהוצגה לעיל, ובין זאת של הרמב"ם הוא בכך, שר' סעדיה גאון הציג את האושר העתידי כשכר או כגמול מן השמיים, ואילו הרמב"ם אפיין אותו כתוצאה וכהישג: "וכן זה שאמרו 'עטרותיהם בראשיהם': דעת שיִדעו - שבגללה זכו לחיי העולם הבא - מצויה עמהן" (הלכות תשובה פ"ח ה"ב). מכיוון שכך, יש טעם לבחון כיצד ניתן להשיג זאת באמצעות קיומה של מצווה אחת, גם אם היא נעשתה "כראוי וכהוגן" ו"בשלימות" ולא שיתף עמה מטרה ממטרות העולם הזה כלל, אלא שעשאה 'לשמה' **'מאהבה'**.

ואכן, נראה שבמילים "כמו שבארתי לך" הפנה הרמב"ם את הקורא לפירושו למסכת סנהדרין (ח א). שם הוא הבהיר כי המקיים מצווה "לשמה" "ועובד מאהבה" עושה זאת ללא כל מניעים זרים, "וכאשר יגיע להיות אדם שלם – הרי מתכונות האדם שלא יעכבהו מעכב מהתקיים נפשו בקיום מושכלה – וזהו העולם הבא". בהקשר נוסף, במורה הנבוכים (ג נא, ע"פ מהד' מ' שוורץ), הוסיף הרמב"ם וביאר כיצד עשוי האדם להגיע לתכלית הראויה באמצעות קיום מצוות:

דע שכל המעשים האלה של עבודת ה', כגון קריאת התורה, התפילה ועשיית שאר המצוות אין מטרתם אלא שתרגיל עצמך לעסוק בְּצוּוֹיֵיוֹ יתעלה. [...] כן כל-

ר' סעדיה גאון, בספרו הידוע "אמונות ודעות" (מאמר ג, בציווי ואזהרה, א), נסמך על פסוק המופיע בהפסרת פרשתנו: "ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יִגְדִיל תּוֹרָה וַיֵּאדִיר" (יש' מב:כא). הוא נימק בעזרתו את התוספת המשמעותית של המצוות ה"שמעיות" שהוטלה על עם ישראל: "הוסיף לנו א-לוהינו עליהם ציווי ואזהרה להרבות שכרנו ואושרנו בהם, כמו שאמר: 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר'". דברי ר' סעדיה גאון מבוססים על ההנחה, כי ככל שהאדם מקיים מצוות רבות יותר - שכרו העתידי אמור להיות רב יותר.

הרמב"ם הציג פרשנות שונה בנושא זה. הוא נתן לה ביטוי בביאורו לחתימת מסכת מכות, שבה נאמר:

אמר ר' חנניה בן גמליאל: [...] העושה מצוה אחת – על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו [...]. רבי חנניה בן עקשיה אומר: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר (יש' מב:כא): "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר" (מכות ג, טז-יז).

וכך הבהיר הרמב"ם בפירושו למשנה על-אתר: מעקרי ההאמנה בדת¹ אם קיים אדם מצוה משלש עשרה ושש מאות מצוות כראוי וכהוגן, ולא שיתף עמה מטרה ממטרות העולם הזה כלל, אלא שעשאה לשמה מאהבה כמו שבארתי לך (בפירוש לסנהדרין ח, א), - הרי הוא זוכה בה לחיי העולם הבא. ואמר רבי חנניה כי המצוות בהיותן רבות - אי אפשר שלא יעשה אדם אחת בכל ימי חייו בשלימות, ותישאר נפשו באותו מעשה [...] וביאור הפסוק: "ה' חפץ לצדק את ישראל, למען כן - יגדיל תורה ויאדיר".

לכאורה לפחות, כל אדם מישראל זוכה להישארות הנפש ולחיי העולם הבא, שהרי בוודאי קיים לכל הפחות מצווה אחת בשלמות. נראה כי בקביעת התנאי, המצומצם לכאורה, כדי לזכות בחיי העולם הבא, הסתייע הרמב"ם

* פרופ' חנה כשר, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ במקור: "מן אצול אלעתקאד פי אלשריעה". המילים המודגשות נכתבו במקור בעברית.

שהזמן בדרכו קן ציפור, מצווה לשלח את האם ולקחת את הבנים; ויש אף הנוהגים לתור מלכתחילה אחרי קני ציפורים ולשלח את הדוגרת, ולראות במצווה זאת מעשה סמלי בעל משמעות רבה על פי תורת הסוד.

במידה מסוימת, מעמד מצוות שילוח הקן, על פי מורה הנבוכים, דומה ל"דין יפת תואר" (ספר המצוות מצווה רכא), אשר בהסברו נסמך הרמב"ם (מורה הנבוכים ג, מא) על מאמר חז"ל "לא דברה תורה אלא כנגד היצר" (ע"פ קידושין כא ע"ב). שכן, הכתובים ("כִּי תֵצֵא לְמַלְחָמָה... וְרָאִיתָ בַשָּׂבִיָּה אִשְׁתִּי יִפֶּת תֹּאֵר וְחִשְׁקֶתָ בָּהּ וְלִקַּחְתָּ לָךְ לְאִשָּׁה" דב' כא:י-יא) בוודאי אינם ממליצים על מילוי כל התנאים המקדימים כדי לקיים את ההלכות בנושא זה. ואכן, במקרים של מצוות מותנות (קזואיסטיות), הפותחות במילת התנאי "כי", עולה השאלה אם לפנינו מצווה שלכתחילה או רק היתר שבדיעבד. התשובה לשאלה זו עשויה להיות תואמת את "משמעות המעשה הזה" על פי תפיסת עולמו של כל הוגה והוגה. כך, למשל, קבע ר' יוסף אלבו בעל "ספר העיקרים" (ג טו), כי אכילת בשרם של בעלי חיים "מה שהתיר מהם – לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, כמו שהתיר להם יפת תואר על זה הדרך, וכן אמרו רבותינו ז"ל (חולין פד ע"א): 'כִּי תֵאָוֶה נִפְשְׁךָ לְאָכַל בְּשָׂר' (דב' יב:כ) [...] אלא לתאבון."

בהקשר אחר, דון יצחק אברבנאל חלק על תפיסתו המלוכנית של הרמב"ם, ואפיין את הנאמר בעניין "שום תשים עליך מלך" (דב' יז: טו) כ"רשות ומפועל יצר הרע" (פירושו לדב' יד). נראה, אפוא, כי תפיסה מסוימת של מעמד המצוות המותנות מסוג זה באה לידי ביטוי בדברי המדרש, ואולי יהא בציטוטו משום ברכה הולמת לשנה החדשה:

ולא קפדה התורה לרדוף אחר המצוות, אלא "כִּי יִקְרָא קֵן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ" (דב' כב:ו) [...] "כִּי תֵבֵא בְכָרֶם רֵעֶךָ" (דב' כג:כה), אם באו לידיך - את מצווה עליהם, ולא לרדוף אחריהם. אבל השלום – "בקש שלום" – במקומך, "ורדפהו" (תה' לד:טו) - במקום אחר (במדבר רבה יט כז).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אימת שאתה עושה מצוה אתה עושה אותה באיבריך כמי שחופר חפירה בארץ או חוטב עצי הסקה מן היער מבלי להתבונן במשמעות המעשה הזה ולא במי שממנו יצאה (המצוה) ולא מה תכליתו (של המעשה) - אזי אל תחשוב שהגעת לתכלית, אלא תהיה אז קרוב למי שנאמר עליהם "קרוב אתה גפיהם ורחוק מפליותיהם" (יר' יב:ב).

כאן נדרש מקיים המצוות להשתדל להגיע להשגת הא-ל-ל ככל האפשר, ולנסות להבין את משמעות מעשי המצוות ותכליתם. הבנה כזאת של טעמי המצוות, אשר הרמב"ם דן בהם בהרחבה לאורך פרקים רבים (מורה הנבוכים ג, כו-מט), עשויה להביא את האדם לתפיסה, העשויה להיות שונה מזאת המקובלת בקרב ציבורים מסוימים. נדגים את הדבר באמצעות פיסקה אחרת מדברי הרמב"ם (ג, מח), שעניינה מצוות שילוח הקן, שעליה נאמר: "כִּי יִקְרָא קֵן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ [...] וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל הָאֶפְרָחִים אוֹ עַל הַבִּיצִים, לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים. שְׁלַח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ [...]" (דב' כב:ו-ז). הרמב"ם הבהיר:

[...] אין הבדל בין צער האדם וצער שאר בעלי-החיים, מפני שאהבת האם לילדה וגעגועיה אליו - אינם נמשכים אחר השכל אלא אחר פעולת כוח הדמיון הנמצא ברוב בעלי-החיים כמו שהוא נמצא באדם. [...] זה גם הטעם לשילוח הקן, מפני שברוב המקרים, הביצים שנדגרו והגוזלים הצריכים לאם - אינם ראויים לאכילה, וכאשר משחררים את האם והיא בורחת לבדה, אין היא מצטערת לראות את הגוזלים נלקחים. וברוב המקרים, זה עשוי להביא לעזיבת הכול, שהרי לרוב אין הנלקח ראוי לאכילה.²

האדם המתבונן "במשמעות המעשה הזה" ו"מה תכליתו" עשוי אפוא להגיע למסקנה, כי הציווי בא למנוע צער בעלי חיים. הרמב"ם הניח, כי הצורך להבריא את הציפור הדוגרת מותר בידי העושה דבר שאינו ראוי להילקח לשם אכילה, ולכן ייתכן שיימנע בכלל מלנגוע באם ובאפרוחיה, "וברוב המקרים, זה עשוי להביא לעזיבת הכול". במיעוטם של המקרים, גם אם הדבר הוא כנראה בעדיפות שנייה, האדם יקיים את הדין של "שלח תשלח את האם", ויקטין בכך את צערה על ידי מניעת נוכחותה בשעת נטילת הביצים או האפרוחים. כידוע, בשונה מדעתו של הרמב"ם, יש הסבורים כי מי

² לא נדון כאן ביחס בין המשתמע מדבריו כאן, ובין דבריו בעניין שילוח הקן בכתביו המוקדמים, בפירוש המשנה (ברכות ה, ג; מגילה ד, ט) ובמשנה תורה (הלכות תפילה פ"ט ה"ז).